

SZÓCIKKEK AZ IJOTEN INTERNETES JOGTUDOMÁNYI ENCIKLOPÉDIA SZERZŐI JOG ÉS IPARJOGVÉDELEM ROVATÁBÓL

Grad-Gyenge Anikó

SZERZŐI JOGI KIVÉTELEK ÉS KORLÁTOZÁSOK*

1. A SZERZŐI JOGI KIVÉTELEK ÉS KORLÁTOZÁSOK ÁLTALÁBAN

A szerző személyhez fűződő és vagyoni jogai kizárólagos, engedélyezési jellegű jogok, de a tulajdonjoghoz hasonlóan nem érvényesülnek korlátok nélkül. A különböző egyéb jogos érdekek (különösen a közérdek, mások alaptörvényben biztosított jogai, pl. a művészeti és az információs szabadság, az oktatás vagy a kulturális élet szabadsága) kikényszerítik, hogy a közönségnek a szerzői művekhez való hozzájárítása ne minden esetben legyen a szerző döntésének kiszolgáltatva. Ezt a jogi szabályozás többféle eszközzel is segíti, amelyek révén – kivételes jelleggel – akkor is jogszerű lehet a felhasználás, ha a szerző nem adott engedélyt a felhasználásra.

A szerzőt megillető kizárólagos jogokat érintő *belső*, azaz magában a szerzői jogi rendszerben szabályozott *korlátok* a következők:

- szabad felhasználások,
- egyedi engedélyezéstől független díjigények,
- kényszerengedélyek,
- jogkimerülés,¹
- védelmi idő (→védelmi idő).²

Bár szokás a *(kötelező) közös jogkezelést* is a szerzői jog korlátjaként értelmezni, a joggyakorlás ezen módja az olyan esetekben van előírva, amelyekben egyébként az adott jog gyakorlása nem vagy csak nagy költségekkel lenne megoldható, ilyen módon pedig nem

---

* A tanulmány a nyílt hozzáférésű IJOTEN Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk. Jakab András és Fekete Balázs) Szerzői jog és iparjogvédelem rovatának (rovatszerkesztő: Grad-Gyenge Anikó, Pogácsás Anett) önálló szócikként is megjelenik. Az IJOTEN szócikkeinek létrehozását és széles körű elérhetőségét az SZTNH a folyóiratban való közléssel is támogatja. Az enciklopédia elérhetősége: www.ijoten.hu.

¹ A jogkimerülés intézményének magyar, uniós és nemzetközi szintű összefoglalását l. *Mezei Péter: Copyright Exhaustion*. Cambridge University Press, Cambridge, Egyesült Királyság / Anglia, New York (NY), Amerikai Egyesült Államok, 2022, p. 250.

² *Grad-Gyenge Anikó: A védelmiidő-irányelv módosításáról szóló szabályok áttöltetése a magyar jogba. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 4. sz., 2012. augusztus, p. 16–34; Gyenge Anikó: Érted haragszom, nem ellened – néhány gondolat a védelmi idő meghosszabbításáról. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 4. (114.) évf. 1. sz., 2009. február, p. 5–23.*

indokolt korlátként tekinteni rá, hanem éppen az egyetlen, gyakorlatban működőképes lehetőségként a jog gyakorlására.³

A szerzői kizárólagos rendelkezési jogok terjedelmét korlátozzák a szerzői jogi szabályozáson kívüli, ún. *külső korlátok* is, ezek többek között a következők lehetnek:

- a szerző érdekével szemben a mű természetes személy felhasználójának védelmet biztosító adatvédelmi szabályok (pl. a felhasználói személyes adatok védelme a szerzői adatszolgáltatási igénytel szemben);
- a szerzői monopoljogra épülő szerződési szabadságot korlátozó versenyjogi korlátok;
- az eredeti műpéldány polgári jogi tulajdonosát megillető dologi jog;
- a kulturális örökség-védelmi célból a művel kapcsolatos rendelkezési jogok korlátozása (feltéve, hogy a védelmi idő még nem telt el).⁴

A korlátok egy jelentős része nemzetközi egyezmények, illetve uniós jogforrások által meghatározott keretek között került megállapításra, bár ezen eszközök rendszerint széles mozgásteret hagynak a regionális, illetve nemzeti szabályozók számára, hogy saját kulturális, szociális és gazdasági adottságaikhoz igazodó szabályozást vezessenek be.

A *nemzetközi és uniós jogi terminológia* a fent bemutatott szerzői jogi korlát kifejezést nem ismeri, az idetartozó jogintézményeknek nem alakult ki átfogó szabályozási fogalma, így elméleti konstrukciónak tekinthető.

A nemzetközi egyezményekben, valamint az uniós jogforrásokban a szerzői és szomszédos jogi *kivételek és korlátozások* (exceptions and limitations, Ausnahmen und Beschränkungen) kifejezés jelenik meg átfogólag, azonban e fogalmaknak a hivatkozott források szintén nem adnak definíciót. Ebbe a körbe mindenesetre a szabad felhasználások és az engedélyezési jog nélküli díjigények tartoznak.

A *kapcsolódó jogi jogosultak* [a nemzetközi jogban az előadóművészek, hangfelvétel-előállítók, rádió- és televíziószervezetek, filmelőállítók, az uniós jogban az előzőeken kívül az adatbázis-előállítók, a sajtókiadványok kiadói, az editio princeps (a szerzői jogi védelem ideje alatt nyilvánosságra nem került, de ezt követően nyilvánosságra hozott művek)] jogosultjai, illetve egyes tagállamokban, ahol ezeket bevezették a nem eredeti fotók előállítói, a tudományos kiadások kiadói] kizárólagos jogai tekintetében az a szabályozási szempont is érvényesül, hogy azok korlátozásai jellemzően belesimulnak a szerzői jogokat érintő korlátozásokba.⁵ Azaz ha egy hangfelvételben védett szerzői mű előadását rögzítették, a szerző, az előadóművész és a hangfelvétel-előállító jogai azonos terjedelmű korlátozással érintettek. Ellenkező esetben ugyanis a kivétel vagy korlátozás kedvezményezettjei nagyfokú jogbi-

³ A téma átfogó elemzését l: *Hajdú Dóra: A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban. Médiatudományi Intézet, Budapest, 2016, p. 237.*

⁴ *Faludi Gábor: A szerzői jog és iparjogvédelem egyes belső alkotmányos korlátjai. Jogtudományi Közlöny, 61. évf. 7–8. sz., 2006, p. 280–291.*

⁵ Római Egyezmény 15. Cikk (2) bekezdés, WPPT 16. Cikk (1) bekezdés, Infosoc-irányelv 5. cikk, CDSM-irányelv 3–7. cikk, Sztj. 83. § (2) bekezdés.

zonytalanságba kerülnének. A nemzeti szabályozók igyekeznek elkerülni azt, hogy a különböző jogosultak jogainak korlátozása eltérő terjedelmű legyen.

2. A KIVÉTELEK ÉS KORLÁTOZÁSOK NEMZETKÖZI SZABÁLYOZÁSÁNAK RENDSZERE

A szerzői és szomszédos jogi nemzetközi szerződések általános szabályozási elve, hogy a szerzők és más jogosultak számára minimumjogokat biztosítanak. Vagyis az adott szerződés szerződő partnerei a többi szerződő partner jogosultjai számára legalább az adott szerződésben biztosított kizárólagos jogok, díjigények szabályozását vállalják. Ez a kötelezettségvállalás a biztosított jogok tartalmát azonban egyáltalán nem határozza meg, így további rendelkezés nélkül igencsak eltérő hatállyal biztosíthatnák az egyes országok a vonatkozó jogokat a szerződő partnerek jogosultjai számára. Ennek szabnak határt többek között a nemzetközi szerződésekben meghatározott kivételek és korlátozások, amelyek az adott joghoz, jogokhoz rendelten rögzítik, hogy az milyen feltételek mentén korlátozható. Ilyen módon a kivételekre és korlátozásokra vonatkozó rendelkezések végső soron a minimumjogok maximális korlátozásait állapítják meg, biztosítva azt, hogy az adott kizárólagos jog magja minden szerződő államban érintetlen maradjon. A kivételek és korlátozások földrajzi hatálya igazodik a jogok földrajzi hatályához is: az alább bemutatásra kerülő első és második generációs nemzetközi egyezmények alapján területiális hatályúak.

A szerzői jogi nemzetközi szerződési hálózat legrégebbi, multilaterális tagja a Berni Uniók Egyezmény (a továbbiakban: BUE), amely a fentiek szerint először alkalmazta a minimumjogok elvét.⁶ A BUE 1886-os elfogadása óta számos alkalommal került módosításra, jelentős részben amiatt, mert a technológiai fejlődés újabb és újabb módokon tette lehetővé a művek közönséghez való eljuttatását, és emiatt a szerző engedélyezési jogainak kiterjesztése e felhasználásokra is indokoltá vált. Az egyes kizárólagos jogokhoz kapcsolódóan a különféle célok elérése érdekében különböző szabályozási módszerekkel rögzíti a BUE a megengedett kivételeket és korlátozásokat. Ennek elsősorban az az oka, hogy a tagok körének bővülésével az idő előrehaladtával szükségessé vált felülvizsgálatok során különféle módokon tudott konszenzus születni a szabályokról.

A kivételek és korlátozások legnagyobb hatású szabályozási és gyakorlatot orientáló eszköze az ún. háromlépcsős teszt, amelyet a BUE a többszörözési jog tekintetében alkalmazott elsőként.⁷ Eszerint a többszörözési jogot a szerződő államok csak egyes kivételes esetekben korlátozhatják, feltéve, hogy ez nem sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit. Más jogok tekintetében a BUE ennél a keretsza-

⁶ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény. Jelenleg Magyarországon a Párizsban, az 1971. évi július hó 24. napján felülvizsgált szövege van hatályban. 5. Cikk (1) bekezdés.

⁷ BUE 9. cikk (2) bekezdés.

bálynál jóval konkrétabban meghatározza, hogy melyek azok a feltételek, amelyek fennállása esetén a kivétel vagy korlátozás bevezethető (konkrét kivételek, korlátozások). Továbbá egyes kivételek és korlátozások magában a szerződésszövegben nem kerültek szabályozásra, viszont a szerződéshez kapcsolódó, annak értelmezéséhez kötelezően alkalmazandó előkészítő dokumentációból (*travaux préparatoire*) levezethetők.

A 2bis Cikk (2) bekezdése lehetővé teszi előadások, szónoki beszédek és más nyilvánosan elhangzott azonos jellegű művek sajtóban való közlését, rádióban való sugárzását, vezetékes közvetítését.

A 10. Cikk (1) bekezdésében szabályozott idézés (ideértve a sajtószemle céljára történő idézést is) a brüsszeli felülvizsgálat alkalmával került be a szövegbe, bár az az eredeti szöveghez kapcsolódó előkészítő dokumentumok és az 1928-as római konferencia dokumentumai alapján is egyértelmű, hogy ezt mindig is olyan cselekménynek tekintették, amely kívül esik a szerző kizárólagos engedélyezési jogán.⁸ Ez egyébként az egyetlen korlátozás, amely kötelező jellegűnek tekinthető: az összes többi bevezetése a nemzeti jogalkotó mérlegelésére van utalva.⁹

A 10. Cikk (2) bekezdése az oktatási célú illusztrációként való felhasználás céljára történő korlátozásról kezdettől fogva szerepel a BUE-ben (korábban 8. Cikként).

A 10bis Cikk (1) bekezdése az újság- és folyóiratcikkek felhasználásáról más médiában (sajtófigyelés) szintén már a BUE eredeti szövegében is megjelent olyan módon, hogy az ilyen típusú átvételt az eredeti újság kizárhatta, kivéve a politikai párbeszédet, a napi híreket és a vegyes tényeket tárgyaló cikkeket érintő átvételeket. Ez az igen tág korlátozás csak a későbbi felülvizsgálatok alkalmával szűkült a mai hatályú szabályra.

A 10bis Cikk (2) bekezdése az aktuális eseményekről való beszámolókhöz szükséges rövid műfelhasználásokat teszi lehetővé, ezt a szabályt is a brüsszeli felülvizsgálat vezette be, de végső szövegét a stockholmi felülvizsgálati konferencia alkalmával nyerte el.

A 11bis Cikk (3) bekezdése szerinti, a saját műsor ideiglenes rögzítésére és archívumokban való megőrzésére vonatkozó korlátozás igénye a brüsszeli felülvizsgálat alkalmával merült fel annak tisztázására, hogy a sugárzási engedély magába foglalja-e a felvétel (rögzítés) ugyanezen célra való engedélyezését is.

⁸ L. részletesen *Ficsor Mihály*: *The Law of Copyright and the Internet. The 1996 WIPO Treaties, their Interpretation and Implementation.* Oxford University Press, Oxford, 2002, 5.09.

⁹ A szabály kötelező jellege mellett foglal állást *Herman Cohen Jehoram*: *Restrictions on Copyright and their Abuse.* E.I.P.R., 2005. 10. sz., p. 360. kötelező jellegét érdemben csak egyetlen megfontolás teszi kérdésessé, méghozzá az, hogy a BUE sehol sem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a nemzeti jogok magasabb szintű védelmet biztosítsanak a jogosultaknak (azaz kevesebb korlátozást engedjenek a nemzeti jogban). *Ficsor*: i. m. (8), 5.11., *von Lewinski* és *Ginsburg* arra hajlik, hogy a korlátozás kötelező. L. *Silke von Lewinski*: *International Copyright Law and Policy.* Oxford University Press, Oxford, 2008, 5.163. *Jane Ginsburg*, *Samuel Ricketson*: *International Copyright and Neighbouring Rights. The Berne Convention and Beyond.* Oxford, 2005, 13.95.

A 13. Cikk (1) bekezdése szabályozza a zenemű hangfelvételének többszörözésére vonatkozó kényszerengedélyt.

Végül ebben a körben kell említeni a fejlődő országok számára biztosított, a fordítási és a többszörözési jog tekintetében bevezethető kényszerengedélyeket, amelyeket az egyezmény törzsszövege nem tartalmaz, de az egyezmény függelékében szerepelnek, és így az egyezmény szerves részét képezik [függelék II. Cikk (1) bekezdés és III. Cikk].

Mindezeken túl az ún. kisebb fenntartások doktrínája (minor reservations doctrine) szerint nyitva állnak a BUE tagországai számára a nyilvános előadás és a nyilvánosságához közvetítés jogára vonatkozó korlátozási lehetőségek is, amelyek nem közvetlenül az egyezmény szövegéből, hanem a BUE egyes szövegeit előkészítő munkabizottságok anyagaiból vezethetők le. Ezek a korlátozások a 11. Cikk (1) bekezdésében, a 11bis, a 11ter, a 13. és a 14. Cikkben meghatározott jogok korlátozását teszik lehetővé vallási, katonai és oktatási célokra.¹⁰ Ficsor Mihály szerint a kisebb fenntartások listája nem tekinthető kimerítőnek, a szabályok legfeljebb úgy értelmezhetők, hogy a megengedhető kisebb kivételek dimenzióját határozzák meg, és az analógia jóhiszemű alkalmazásával ezekhez hasonló más korlátozások bevezetése sem jelenti a BUE sérelmét. Vagyis mindaddig, míg csekély gazdasági jelentősége van egy korlátozásnak, más célból is bevezethető.¹¹

Ezt a kört tovább bővíti a stockholmi felülvizsgálati konferencia I. Főbizottságának jelentése, amelynek alapján legitimnek tekinthető a fordított művek felhasználásával kapcsolatban valamennyi, az eredeti művek tekintetében megengedett korlátozás. Ebből következően a 2bis Cikk (2) bekezdése, a 9. Cikk (2) bekezdése, a 10. Cikk (1) és (2) bekezdése, a 10bis Cikk (1) és (2) bekezdése lehetőséget ad a mű fordításban való felhasználására is. A fordítások tekintetében alkalmazandó korlátozást a kisebb fenntartásokkal együtt beleértett kivételként (implied exemptions) lehet közös megnevezés alá sorolni.¹²

A BUE-nak az Amerikai Egyesült Államok egészen 1989-ig nem volt tagja. Ennek részben az volt az oka, hogy az amerikai fair use-rendszer nem tűnt összeegyeztethetőnek a BUE szabályaival.¹³ Az amerikai szabályozás ugyanis a kivételek és korlátozások tekintetében elsősorban egy általános feltételrendszert biztosít, amelynek teljesülését a bíróságok vizsgálják az egyes felhasználásokkal kapcsolatban. Ezen túlmenően azonban az USA szerzői jogi törvénye több, a kontinentális jogrendszerekben ismert korlátozást vagy kivételt is elismer.¹⁴ Ugyanakkor az amerikai jogban általában érvényesülő precedensrendszer tudja

¹⁰ Részletesen a kisebb fenntartások doktrínájáról l. *Ficsor*: i. m. (8), 5.63–5.65.

¹¹ *Von Lewinski* osztja ezt a véleményt. *Von Lewinski*: i. m. (9), 5.202.

¹² Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm, June 14, 1967. WIPO, Geneva 1967, p. 1165; *Ficsor*: i. m. (8), 5.67; *Martin Senfleben*: Grundprobleme des urheberrechtlichen Dreistufentests. GRUR International, 2004. 3. sz., 24. lj.

¹³ *Mezei Péter*: Mitől fair a fair? Szerzői művek felhasználása a fair use-teszt fényében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 3. (113.) évf. 6. sz., 2008. december, p. 26–68.

¹⁴ US Copyright Act § 108–122.

orientálni a jogkeresőket abban, hogy mi megengedett szabad felhasználásként és mihez kell a jogosultakat megkeresniük.

A nemzetközi szerződési rendszer második generációs elemei az 1994-ben elfogadott WTO TRIPS (a továbbiakban: TRIPS),¹⁵ valamint az 1996-ban elfogadott WIPO CT (a továbbiakban: WCT),¹⁶ amelyek a szerzői jogi nemzetközi szerződési háló további meghatározó elemei, és új megközelítést alkalmaztak. E szempontból két legfontosabb közös pontjuk, hogy a BUE szabályainak követését kötelezővé teszik a saját jogosultjaik számára,¹⁷ ezáltal egyrészt a nem BUE-tagállamok számára is előírva azok alkalmazását, másrészt a BUE-ban bevezetett háromlépcsős teszt szabályozási megoldását teszik általános szabályozási eszközzé a kivételek és korlátozások tekintetében.

A TRIPS 9. Cikke beemeli a BUE szabályait a TRIPS-megállapodás szövegébe, ami lehetővé teszi, hogy a kereskedelmi egyezményhálózat tagjai valamennyien közös alapokon építsék szerzői jogi rendszerüket. Ennek köszönhetően az a vegyes kivételi és korlátozási rendszer, amely a BUE fejlődése során jött létre, a WTO tagjai számára is irányadóvá vált. Figyelemmel arra, hogy a BUE-nak nem volt vitarendezési fóruma és eljárásrendje, a TRIPS azonban a WTO vitarendezési rendszerét alkalmazza, ilyen módon megoldódott az is, hogy a vitarendezési mechanizmusba a BUE rendelkezései is bekerülhessenek.

A WTO vitarendezési eljárásában immár több ügyben is foglalkoztak szerzői jogi kérdésekkel, viszont mindeddig egyetlen ügy folyt a háromlépcsős teszt értelmezésében.¹⁸ Az említett ügyben az Európai Unió indított eljárást az USA ellen, amely szerint az USA túllépte a háromlépcsős teszt kereteit akkor, amikor a hangfelvételek nyilvános szórakozóhelyeken való közvetítése tekintetében igen széles hatályú kivételeket állapított meg. Az ügy megegyezéssel zárult.¹⁹

A TRIPS 13. cikke továbbá az általa nemzetközi szinten először szabályozott jogok tekintetében általánossá tette a háromlépcsős teszt alkalmazását, azaz nem egy konkrét joghoz kötötten alkalmazta a kivételek, korlátozások tekintetében. E szabályozás nyomán a háromlépcsős teszt általános formulává vált a nemzetközi jogban, majd ennek nyomán az uniós jogban is.

A WCT részben hasonló megoldást követ, mint a TRIPS. Maga is rögzíti 1. Cikke (4) bekezdésében, hogy tagjai számára a BUE anyagi jogi rendelkezései is kötelező erővel bírnak, vagyis beemeli a WIPO szerződési rendszerébe a BUE előírásait. Továbbá szintén kimondja

¹⁵ A szellemi tulajdonjogok kereskedelmi aspektusairól szóló, Marrakesh-ben 1994. április 15-én aláírt egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1998. évi IX. törvény.

¹⁶ A Szellemi Tulajdon Világszervezetének 1996. december 20-án Genfben aláírt Szerzői Jogi Szerződése. Magyarországon kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény.

¹⁷ Kivéve a TRIPS esetében a személyhez fűződő jogokra vonatkozó ^{bis} 6. cikket.

¹⁸ A WTO előtt folyt szerzői jogi ügyek listája: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_subjects_index_e.htm?id=I1#selected_subject.

¹⁹ DSI160 United States — Section 110(5) of US Copyright Act: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds160_e.htm.

10. Cikke (1) bekezdésében, hogy az általa elsőként biztosított jogok tekintetében a háromlépcsős tesztet kell alkalmazni, valamint 10. Cikke (2) bekezdésében, hogy a BUE-ből a fentiek szerint beemelt kivételek és korlátozások is a háromlépcsős teszt alapján vezethetők csak be. A WCT 10. Cikkéhez fűzött közös nyilatkozat rögzíti azt is, hogy azok a kivételek és korlátozások, amelyek az analóg világban alkalmazhatók, irányadók a digitális világban is, amennyiben megfelelnek a háromlépcsős teszt feltételeinek.

Mindezidáig a WIPO VIP-szerződése²⁰ az utolsó a multilaterális szerzői jogi tárgyú nemzetközi egyezmények sorában. Harmadik generációs egyezménynek kell tekinteni abból a szempontból, hogy immár nem elsősorban a szerzői jogi jogosultak jogaira és azok védelmének fokozására koncentrál és ezekhez viszonyítva határozza meg az adott jog alóli kivételeket és korlátozásokat, hanem ezen túlhaladva egyes sérülékeny társadalmi csoportok, a vakok, gyengénlátók és más, olvasási képességükben korlátozott személyek művekhez való hozzáférést kivétel vagy korlátozás útján kívánja biztosítani. A WIPO VIP kizárólag egy kivétel vagy korlátozás bevezetésének feltételrendszerét határozza meg.

A VIP a szerzői és szomszédos jogi többszörözési, terjesztési és nyilvánosságához közvetítési jog korlátozására, az alóli kivételek és korlátozások bevezetésére ad felhatalmazást a szerződő országoknak azzal a céllal, hogy az érintett személyek művekhez és más teljesítményekhez való hozzáférése könnyebbé váljon. A WIPO VIP ezen túlmenően bevezet egy olyan kölcsönös elismerési rendszert, amelyben a minősített személyek (jellemzően olyan szervezetek, amelyek egyébként is az érintett csoportokat segítik) felhasználási cselekményei nyomán az adott műpéldányok más szerződő országokban is szabadon hozzáférhetőek legyenek. Ezáltal pedig túllép azon, hogy a kivételek és korlátozások mindig csak az adott országban megengedett kivételeknek vagy korlátozásoknak minősüljenek, hanem ilyen módon egy nemzetközi hálózatot hoz létre. Ebben úgy kapcsolja össze a szerzői jogi rendszereket, hogy azok egy része már nem a nemzeti döntéshozó hatáskörében van. Ezáltal a kivétel bevezetése kevésbé a nemzeti szükségletekre reflektál, hanem elismer egy, a szerzői jogi jogosultakéval szemben beazonosítható igényt globális szinten, vagy legalábbis a WIPO szerződő országainak szintjén.

A nemzetközi jogi szabályozás jelentős fordulatot hajtott végre az elmúlt két évtizedben: egyrészt a diplomáciai folyamatok középpontjába kerültek a felhasználói érdekek, másrészt a szélesebb közönség igényei. Ennek köszönhetően fokozott figyelem hárul a kivételek, korlátozások szabályozására. Így jöhetett létre olyan nemzetközi egyezmény, amely elsősorban egy kedvezményezett csoport érdekeinek érvényesülésére fókuszál. Ez a történelmi pillanat pedig egybeesik azzal is, amikor a nemzetközi szerzői jog is elrugaszkodik a territorialitás

²⁰ A WIPO 2013. június 27-én Marrákes-ben elfogadott szerződése a vakok, látáskárosultak és olvasási képességükben másként korlátozott személyeknek a nyilvánosságra hozott szerzői művekhez való hozzáférése megkönnyítéséről.

doktrínájától, és elkezdődik a megoldás(ok) keresése a határokon átvélő felhasználások egyszerűsített jogosítására.

3. A KORLÁTOZÁSOK UNIÓS JOGI HÁTTERE

A nemzeti jogok jellemzően a nemzetközi szerződések adta keretek között alakították ki a kivételek és korlátozások rendszerét. Az európai uniós szerzői jogi szabályozás a '90-es évektől kezdve formálódik csupán, de kezdettől vannak kivételekre, korlátozásokra vonatkozó szabályok.

A szerzői jogi tárgyú irányelvek között első szoftverirányelv²¹ egy sajátos műtípusra vonatkozó szabályokat vezetett be: bár a szoftverirányelv elfogadása idején a fent bemutatott nemzetközi szerződések közül csupán a BUE volt hatályban, az irányelvet úgy kellett megalkotni, hogy ennek az akkor már több mint százéves szerződésnek a keretein ne lépjen túl. Az EK akkori tagállamai mind tagjai voltak a BUE-nak, még ha az EK maga nem is. Mivel azonban a műtípus felhasználási módjai sajátosnak tekinthetők, ezért a biztosított vagyoni jogokhoz kapcsolódó kivételek és korlátozások is sajátosak: részben követik az általános kivételeket és korlátozásokat, részben azonban – a nemzetközi keretek között – új típusúnak tekinthetők. A szoftverirányelvben biztosított kivételek egy részét szerződésben ki lehet zárni,²² más részük kifejezetten a jogszerű felhasználók számára megengedett csupán, ami jellemzően a szoftver felhasználására szerződéses úton feljogosított személyeket foglalja magában.²³ Ezt a szabályozási megoldást követi a később elfogadott adatbázis-irányelv is.²⁴

A kivételek és korlátozások koncepcionális, átfogó szándékú harmonizációját a 2001/29/EK irányelv kezdte meg,²⁵ amely kimerítő(nek szánt) felsorolást tartalmazott a szerzői és szomszédos jogi jogosultakat megillető többszörözés, terjesztés és nyilvánossághoz közvetítés joga tekintetében.²⁶ Ezt a szándékot azonban jelentősen gyengítette az, hogy az irányelv lehetővé tette a tagállamok számára azt, hogy a kis jelentőségű kivételekre tekintettel az online közegre nem alkalmazott szabályozásaikat fenntartsák.²⁷ Szintén nem segítette a kivételek és korlátozások azonos módon való szabályozását, hogy az irányelv egy „étlapot” kínált a tagállamoknak, amelyről szabadon válogathatták össze a saját nemzeti rendszerükbe beillesztendő kivételeket és korlátozásokat. Ez alól egyetlen kivétel van: a műszaki megoldások miatt szükséges ideiglenes többszörözés szabadságát a tagállamoknak kötele-

²¹ A Tanács 91/250/EGK irányelve (1991. május 14.) a számítógépi programok jogi védelméről.

²² 5. cikk (1) bekezdés.

²³ 5. cikk (2) és (3) bekezdés, 6. cikk.

²⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 96/9/EK irányelve (1996. március 11.) az adatbázisok jogi védelméről, 6. és 9. cikk.

²⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

²⁶ 5. cikk (1)–(4) bekezdés.

²⁷ 5. cikk (3) bekezdés *o* pont.

zően biztosítania kell.²⁸ Továbbá a szabályozás végső soron amiatt sem teljes harmonizációt végzett, mivel a tagállamok számára a kivételek, korlátozások tekintetében a szélső kereteket adta meg, igaz, magasabb védelmi szinten, mint a nemzetközi szerződések. Ezt az értelmezést az Európai Bíróság az alábbi három ügyben is megerősítette.

A Pelham-ügyben²⁹ a Bíróság a Kraftwerk együttes *Metall auf Metall* című számának hangfelvételéből kivett hangminta engedély nélküli felhasználása kapcsán járt el. Ebben az ügyben a Bíróság a kizárólagos jog korlátozásának azzal az indokolással szabott gátat, hogy a tagállamok szabályozási hatásköre nem terjed ki arra, hogy nemzeti jogukban (a hangfelvétel-előállítók engedélyezési joga tekintetében) az Infosoc-irányelv 5. cikkében meghatározottakon túlhaladó kivételeket és korlátozásokat állapítsanak meg. Az említett felhasználást a nemzeti jogban szabadabbá minősítő kivételi lehetőség pedig nincs a 2001/29/EK irányelvben.³⁰

E nyomon továbbhaladva az EUB a korlátozott terjesztésű dokumentumok sajtóban történt kiszivárogtatásáról szóló Funke Medien (Afghanistan Papiere)-ügyben³¹ kimondta, hogy az Infosoc-irányelvben foglalt kizárólagos jogok anyagi jogi tartalma tekintetében az irányelv teljes körű harmonizációt előírányzó intézkedésnek minősül. Ezzel szemben az irányelv 5. cikkében hozzá kapcsolt kivételek és korlátozások nem minősülnek a bennük foglalt kivételek vagy korlátozások terjedelme tekintetében teljes körű harmonizációt előírányzó intézkedésnek, vagyis ezek tekintetében a tagállamoknak van mozgástere. Mindazonáltal arra a kérdésre, hogy EU Alapjogi Chartájának 11. cikkében biztosított tájékoztatói szabadság és sajtószabadság az irányelvben előírt kivételeken és korlátozásokon túlmenően igazolhat-e eltérést (kivételt, korlátozást) a szerző kizárólagos többszörözési és nyilvánosságához közvetési joga alól, a Bíróság nemleges választ adott. Eszerint az irányelvbeli kivételek és korlátozások saját maguk, kizárólagosan szolgálják az Alapjogi Charta érvényesülését, ezért nem lehet ezeken túlhaladni. Így azonban a nemzeti bíróságok feladata is arra szorul vissza, hogy az adott ügy körülményeinek összességére tekintettel alakítsák ki

²⁸ 5. cikk (1) bekezdés.

²⁹ A C-476/17. sz. Pelham GmbH, Moses Pelham, Martin Haas kontra Ralf Hütter, Florian Schneider-Esleben-ügyben 2019. július 29-én hozott ítélet.

³⁰ *Caterina Sganga: A Decade of Fair Balance Doctrine, and How to Fix It: Copyright Versus Fundamental Rights Before the CJEU from Promusicae to Funke Medien, Pelham and Spiegel Online. European Intellectual Property Review, 2019. 1. sz.; Christoph Geiger, Elena Izyumenko: The Constitutionalization of Intellectual Property Law in the EU and the Funke Medien, Pelham and Spiegel Online Decisions of the CJEU: Progress, but Still Some Way to Go! International Review of Intellectual Property and Competition Law, 51. évf. 3. sz., 2020, p. 282–306; Thom Snijders, Stijn van Deursen: The Road Not Taken: The CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework. A Case Note on the Pelham, Spiegel Online and Funke Medien decisions. International Review of Intellectual Property and Competition Law, 50. évf. 2019, p. 1176–1190; Bernd J. Jütte, João P. Quintais: Advocate General Turns down the Music: Sampling Is Not a Fundamental Right under EU Copyright Law. European Intellectual Property Review, 41. évf. 10. sz., 2019, p. 654–657.*

³¹ A C469/17. sz. Funke Medien NRW GmbH kontra Bundesrepublik Deutschland-ügyben 2019. július 29-én hozott ítélet.

a védett érdekek közötti egyensúlyt, amely – miközben tiszteletben tartja azok szövegét és fenntartja hatékony érvényesülését – teljes mértékben összhangban van az Alapjogi Charta által biztosított alapvető jogokkal. Eszerint a nemzeti bíróságok (továbbá az EUB) értelmezési, kiegyensúlyozási feladata az irányelv keretein belülre szorul. Ilyen módon nemcsak a kizárólagos jog terjedelme van uniós szinten meghatározva, hanem a kivételek és a korlátozások legtágabb terjedelme is – a legszűkebb terjedelmüket pedig a tagállamoknak a többi alapjogra is tekintettel kell kialakítani.³²

Mindezidáig utolsóként az EUB a Spiegel Online-ügyben foglalkozott a kérdéssel, amely egy politikai szereplő szerző később számára hátrányossá vált cikke közzétételével kapcsolatban folyt.³³ Ebben a Bíróság kimondta, hogy az irányelvvel ellentétes az olyan nemzeti szabály, amely arra az esetre korlátozza az e rendelkezésben előírt kivétel vagy korlátozás alkalmazását, amikor a védett mű napi eseményekről szóló tudósítás céljából történő felhasználására vonatkozó előzetes engedély kérésére észszerűen nincs lehetőség. A Bíróság arra hivatkozott, hogy ez utóbbi kritérium olyan módon szűkíti tovább az irányelvben foglalt tudósítási célú kivétel hatályát (és szélesíti ezáltal a szerző rendelkezési jogát), amely az irányelvben egyrészt nem szerepel, másrészt nem indokolhatóan korlátozza a művekhez való ilyen célú hozzáférést, ezáltal ténylegesen akadályozza a tájékozódási szabadság érvényesülését. Nem az volt a kifogás tárgya, hogy a nemzeti szabályozás olyan megszorítást emelt be, amelyet az irányelv nem szabályozott, hanem az, hogy az túl szigorú kritériumnak bizonyult, mert így már nem volt teljesíthető a szabályozás alapjogi megfelelése az információs szabadság tekintetében. Ez azt is jelenti, hogy a szerző kizárólagos jogának szűkítése kivétel vagy korlátozás bevezetésével egyes esetekben nemcsak lehetőség, hanem akkor, ha a vele szemben álló alapjog másként nem tud érvényesülni, akár jogalkotási kényszerre is válhat. Ez pedig az ilyen és az ehhez hasonló helyzetekben akár oda is vezethet, hogy a jogalkotónak mérlegelnie kell, hogy valamennyi szempontra tekintettel elégségesen korlátozta-e a kizárólagos jog érvényesülését, és a kizárólagos jog szűkre szabott korlátozása során nem „védte-e túl” a jogosultat, vagy szélesítenie kell-e a korlátozás hatályát a kiegyensúlyozottság érdekében.

A WIPO VIP-szerződését az uniós tagállamok felé közvetítő irányelv módosította a 2001/29/EK irányelv vonatkozó rendelkezését, és kötelezővé tette a vakok, látássérültek és más, olvasási képességükben korlátozott személyek műérzékelésének könnyítését kivétel útján. Az, hogy az adott kivétel kötelezően bevezetendő lett a tagállamok számára, korábban nem volt bevett harmonizációs eszköz. Mivel az átültetés kiterjedt a minősített szerve-

³² *Ansgar Kaiser, Stefan Scheuerer*: The Impact of Fundamental Rights on European Copyright Law: Opinion on the CJEU Decisions C-516/17 "Spiegel Online" and C-469/17 "Funke Medien". GRUR International 2019, p. 1153–1160; *Alan Hui, Frédéric Döhl*: Collateral Damage: Reuse in the Arts and the New Role of Quotation Provisions in Countries with Free Use Provisions after the ECJ's Pelham, Funke Medien and Spiegel Online Judgments. International Review of Intellectual Property and Competition Law, 52. évf. 2021, p. 852–892.

³³ A C516/17. sz. Spiegel Online GmbH kontra Volker Beck-ügyben 2019. július 29-én hozott ítélet.

zetek tevékenységére is,³⁴ ezért az irányelvi harmonizáció kiegészült egy rendelettel is, ami a szerzői jog területén mindezidáig szintén nem volt jellemző jogalkotási eszköz.

A CDSM-irányelv az európai uniós jogalkotáshoz a szabad felhasználások tekintetében követte a WIPO VIP átültetését szolgáló szabályozási módszert, mivel egyes kivételek bevezetését kötelezően előírta a tagállamok számára. Ez erősen abba az irányba mutat, hogy a Bizottság a kivételek kötelező szabályozását tekinti az általános eszköznek. Figyelemmel arra, hogy a CDSM-irányelv korábban már szabályozott területeken haladt tovább a harmonizációban, arra a következtetésre lehet jutni, hogy a tagállamok jogrendszerei már jelentős fokú hasonlóságot mutatnak, így nem okoz jelentősebb érdeksérelmet a kötelező harmonizáció sem. A CDSM-irányelv a távoktatás,³⁵ az archívumi megőrzés³⁶ és a tudományos célú adatbányászat³⁷ területén vezetett be kötelezően átültetendő kivételt. (Megemlíthető még a tartalomjegyzék platformszolgáltatók kötelezettségeit rendező cikk, amely egyes, már a 2001-es irányelvben szabályozott kivételek tekintetében is tartalmaz rendelkezést, de ez nem vezet be új szabad felhasználást, viszont egyesek bevezetését kötelezővé teszi a tagállamok számára.³⁸) Az Európai Unió az adatbányászaton kívüli esetekben a korábban, a 2001/29/EK irányelvben már részben elvégzett harmonizációt fejlesztette tovább.

Az uniós jogban az elmúlt húsz évben reneszánsza zajlott a kivételek, korlátozások szabályozásának. A 2001-es átfogónak szánt harmonizációt bőven meghaladva mára nem csupán a hagyományos értelemben vett kivételek és korlátozások további szabályozására került sor, hanem az egyéni engedélyezés – közös jogkezelés Szküllája és Karübdiszke közti újabb hajóutak is feltárultak, amelyeknek köszönhetően egyrészt alternatív eszközökkel tágult a gyakorolható jogok köre, másrészt a szerzői fókuszba kevésbé tartozó újabb területek kerültek be a kivételek, korlátozások körébe – jelentősen emelve így az uniós szintű jogbiztonságot is.

4. EGY JÓ PÉLDA A KIVÉTELEK NEMZETI RENDSZERÉRE: A MAGYAR SZABÁLYOZÁS

A magyar szabályozásban a kivételek és korlátozások átfogó megnevezése a szabad felhasználás.³⁹ A szabad felhasználások a törvényben meghatározott feltételek teljesülése esetén már azelőtt jogdíjfizetési kötelezettség alól kivett (szabad) hozzáférést biztosítanak a közönség számára a műhöz, hogy annak védelmi ideje lejárt volna. Ha a törvény egy felhasználást

³⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1563 rendelete (2017. szeptember 13.) a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes művek és más teljesítmények hozzáférhető formátumú példányainak a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló, határokon átnyúló, az Unió és harmadik országok közötti cseréjéről, (6) preambulumbekkezdés.

³⁵ 5. cikk.

³⁶ 6. cikk.

³⁷ 3. cikk.

³⁸ 17. cikk (7) bekezdés.

³⁹ Sztj. 33. § (1) bekezdés.

szabadnak nyilvánít, akkor nem szükséges a szerzőtől engedélyt kérni a felhasználáshoz, és a felhasználónak nem kell érte díjat sem fizetnie.⁴⁰ A szabad felhasználások alapvetően a szerző vagyoni jogait korlátozzák, de egyesek ezek közül csak speciális, személyhez fűződő jogi előírások érvényesülése mellett megengedettek. A szabad felhasználások ma már különböznek aszerint is, hogy kizárhatja-e őket a jogosult, vagy sem, továbbá vannak olyanok, amelyekhez vagyoni kompenzáció társul, és olyanok, amelyek esetében ez nincs előírva, illetve általánosak, és műfaj vagy a felhasználás funkciója szerint kötöttek. A szabad felhasználásoknak elsőbbségük van a szerződéses rendelkezésekhez képest is, azaz főszabály szerint szerződéses úton nem lehet kizárni a szabad felhasználások érvényesülését.⁴¹ Ez alól csak azok az esetek jelentenek kivételt, amikor ezt a törvény kifejezetten lehetővé teszi.

A szabad felhasználás lehetővé tétele a közönség, a felhasználók szabadságát, alapjogainak gyakorlását biztosítja, akár a szerző eminens érdekeinek érvényesülésével szemben is. Az oktatás, a művelődés és a tudományos kutatás szabadsága, valamint a szabad információhoz jutás – többek között – négy olyan kiemelkedően fontos cél, amelyek a szerző jogainak korlátozását indokolhatják. Ha az adott felhasználás nem sorolható be pontosan a szabad felhasználásra vonatkozó szabályok alá, akkor a szerző engedélyét kell kérni a megvalósításhoz, ellenkező esetben ugyanis jogsértő lesz. Annak eldöntése, hogy az adott cselekmény szabad felhasználásnak minősül-e, vita esetén a bíróság feladata.⁴²

Az egyes szabad felhasználásokra vonatkozó, közvetlenül meghatározott feltételeken kívül (pl. idézés esetén az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven kell történnie a felhasználásnak, továbbá a forrást és a szerzőt is meg kell nevezni) egy általános tesztnek is meg kell felelni ahhoz, hogy a felhasználás ténylegesen szabadnak minősüljön.⁴³ Az ennek való megfelelést tehát mindig együtt kell vizsgálni a speciális feltételek fennállásával.

E teszt szerint:

- a szabad felhasználás nem lehet sérelmes a mű rendes felhasználására;
- nem károsíthatja indokolatlanul a szerző jogos érdekeit;
- meg kell felelnie a jóhiszeműség és tisztesség követelményének, és
- nem lehet a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célja.⁴⁴

E feltételrendszer a szerző biztosítása és a közönség szabadságának gátja, amit egy ötödik, általános tilalom foglal össze, újabb akadályt állítva a szabad felhasználások „elburjánzására”, a megengedő bírói gyakorlat elé: a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések nem értelmezhetők kiterjesztően.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Sztj. 33. § (4) bekezdés.

⁴² BH2004.18.; BH2002.759.

⁴³ Sztj. 33. § (2)–(3) bekezdés.

⁴⁴ Gyenge Anikó: A szerzői jogok korlátozásának általános szabályai: a háromlépcsős teszt értelmezése. Jogtudományi Közöny, 61. évf. 5. sz., 2006, p. 171–185; Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-Orac, Budapest, 2010.

Az Szjt. négy transzformatív szabad felhasználást ismer, amelyek során a mű vagy a mű egy része más műbe illesztve kerül felhasználásra. Ezek az idézés, az átvétel, az oktatási célú átdolgozás és a paródia, karikatúra, stílusutánzás. A többi szabad felhasználás során a mű vagy a mű egy része önmagában kerül felhasználásra.

Az első transzformatív és egyben legalapvetőbb, legrégebbi kivétel az idézés. Az Szjt. szerint a mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az abban megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti.⁴⁵ Az idézés mint szabad felhasználás a művészeti és a tudományos élet szabadságát hivatott szolgálni, hiszen e jogintézmény nélkül szinte elképzelhetetlen lenne egy tudományos munka elkészítése, de az idézés engedélykötelessége a művészeti alkotások esetében is komoly fennakadásokat okozhatna. (Minden egyes hivatkozott szerzőtől a külön-külön való engedélyszerzés szinte több időt venne el, mint maga az érdemi alkotófolyamat, ami korlátozná a vitatás, a kritika lehetőségét is.) Ahhoz azonban, hogy az idézés szabad felhasználásként jogszerű legyen, szükséges a forrás és a szerző megnevezése – ennek elmaradása esetén az idézés engedélyhez kötött, ha pedig ez hiányzik, akkor az idézés jogsértő (ezek elmaradása a felhasználást plágiumszerűvé is teszi).⁴⁶ Csak abban az esetben beszélünk idézésről, ha az idézet maga is védelem alatt áll, emiatt ha csak adatok, tények átvételére kerül sor, nincs idézés. Ugyanakkor elvárható a forrás feltüntetése, de nem szerzői jogi, hanem szakmai szokások, morális elvárások alapján. Nem tartoznak az idézés körébe a keresőmotor által listázott *thumbnail*ek (kicsinyített képek) vagy a *snippetek* (szöveges művek kis részletei) sem. A zeneipari *samplingeljárás* azonban felveti a kérdést, hogy a korábbi zenemű felvételéből származó hangminta felhasználása idézés-e, amire az általános szabályok alapján kell a választ megadni. Az Európai Bíróság a Painer- (vagy másképp: Natascha Kampusch-⁴⁷) ügyben értelmezte az idézés szabadságát, megállapítva, hogy nem történik jogsértés, ha a nyomozó hatóságok a bűnüldözési célú felhasználás során nem tüntetik fel a portré szerzőjének nevét, ha az egyébként olyan nyilvános forrásból származik, ahol a szerző neve eredetileg sem volt feltüntetve. Más esetben azonban nem lehet eltekinteni a szerző nevének feltüntetésétől.⁴⁸

A második transzformatív kivétel az átvétel.⁴⁹ Nyilvánosságra hozott irodalmi vagy zenei mű, film részlete vagy kisebb terjedelmű ilyen önálló mű, továbbá képzőművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotás képe, valamint fotóművészeti alkotás szemléltetés érdekében iskolai oktatási célra, valamint tudományos kutatás céljára a forrás és az ott megjelölt szerző megnevezésével a cél által indokolt terjedelemben átvehető, feltéve, hogy az átvevő művet nem használják fel üzletszerűen. Átvételnek minősül a mű olyan

⁴⁵ Szjt. 34. § (1) bekezdés.

⁴⁶ SZJSZT-5/2004: Átvételek jogszerűségének kérdése.

⁴⁷ A C-145/10. sz., az Eva-Maria Painer kontra Standard Verlags GmbH és társai-ügyben 2011. december 11-én hozott ítélet.

⁴⁸ *Békés Gergely, Mezei Péter*: A sampling megítélése a magyar és a nemzetközi szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf. 6. sz., 2010. december, p. 5–32.

⁴⁹ Szjt. 34. § (2)–(3b) bekezdés.

mértékű felhasználása más műben, amely az idézést meghaladja. Azt, hogy az idézés és az átvétel között hol húzódik a határ, általában nem a felhasználás terjedelme, hanem az egyéb feltételek teljesülése alapján lehet eldönteni. Az oktatási és a tudományos ismeretterjesztési célra történő átvétel, illetve a művek tankönyvvé vagy segédkönyvvé alakításának szabaddá tétele közvetve a szerzői jognak az oktatás szabadsága, közvetlenül pedig az az általi korlátozást jelenti, hogy a diákok a kultúrát minél kevesebb akadályoztatással ismerhessék meg. Ez a szabad felhasználás elsősorban a szöveggyűjtemények, válogatások létrehozását segíti elő. Ugyanakkor az átvevő mű többszörözése és terjesztése csak akkor szabad, ha ez nem üzletszerűen történik. Abban az esetben tehát, ha pl. a szöveggyűjteményt a kiadó nem költségáron árusítja, hanem annál magasabb árat kér érte, a felhasználáshoz engedélyt kell kérni, és a szerzőnek jogdíjat kell fizetni.

Nem szükséges a szerző engedélye az átvevő mű többszörözéséhez és terjesztéséhez, ha a) azt az irányadó jogszabályoknak megfelelően tankönyvvé vagy pedagógus-kézikönyvvé nyilvánítják, és a címdalton feltüntetik az iskolai célt, illetve b) iskolai oktatás céljából az iskolai oktatás helyszínén történő digitális formában, elektronikus eszközön történő felhasználásához, illetve biztonságos elektronikus hálózaton keresztül történő nyilvánosság-hoz közvetítéséhez, feltéve, hogy e felhasználásokra nem üzletszerűen kerül sor. Az utóbbi esetkörbe tartozó felhasználást úgy kell tekinteni, hogy az átvevő művet felhasználó oktatási intézmény székhelye szerinti tagállamban valósul meg. Ez utóbbi esetben nincs szükség a tankönyvvé minősítésre sem. A felsőoktatásban nincs tankönyvminősítési eljárás, de a felsőoktatási intézmények belső szabályai rendezhetik azt, hogy miként minősülhet egy mű tankönyvnek.

Az oktatás kreativitását segíti az a szabad felhasználás, amelynek alapján a mű iskolai oktatási célra iskolai foglalkozás keretében – beleértve a biztonságos elektronikus hálózaton keresztül tartott foglalkozást – átdolgozható.⁵⁰ Az átdolgozott mű felhasználásához az eredeti mű szerzőjének engedélye is szükséges, kivéve az iskolai foglalkozás körében történő előadást, illetve az oktatásra használt zárt hálózatban való nyilvánossághoz közvetítést. Eszerint a szabad felhasználás az iskolai foglalkozás részeként, tantermi körülmények között történhet, de például a mű interneten való megosztása már megköveteli a szerző hozzájárulását.

További transzformatív jellegű szabad felhasználás a paródiacélú kivétel.⁵¹ A művet a forrás és az ott megjelölt szerző feltüntetésével kritika vagy ismertetés céljából, illetve a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia vagy stílusutánpótlás (*pastiche*) céljából bárki felhasználhatja. A felhasználás során az eredeti műből való átvételre a cél által indokolt terjedelemben kerülhet sor.

⁵⁰ Szt. 34. § (4) bekezdés.

⁵¹ Szt. 34/A. §.

Az Európai Bíróság a Deckmyn-ügyben megállapította, hogy „a paródia lényeges jellemzője egyrészt egy létező mű felidézése, bemutatva ugyanakkor az e műtől való érzékelhető eltéréseket, másrészt a humor vagy a gúny kifejezése. Az e rendelkezés értelmében vett paródia fogalma nem függ olyan feltételektől, amelyek szerint a paródiának eredeti, sajátos jellegről kell tanúskodnia, amely különbözik a parodizált eredeti műtől való érzékelhető eltérések bemutatásától, ésszerűen az eredeti mű szerzőjétől eltérő személynek kell legyen tulajdonítható, magára az eredeti műre kell irányulnia, vagy meg kell jelölnie az eredeti mű forrását.”⁵²

E szabad felhasználásnak egyelőre a magyar jogban nincs kialakult gyakorlata. A korábbi esetjogból kiemelkedik az ún. Superman-ügy (más forrásokban: Stróman-ügy), amelyben a bíróság – az SZJSZT vonatkozó véleményét „aggálytalannak” minősítve mindegyik eljárási szakaszban – úgy döntött, hogy a paródia addig engedélyköteles tevékenység, amíg a fentihez hasonló módon nem kerül bevezetésre erre vonatkozó kivétel a magyar jogba.⁵³

A nem transzformatív kivételek köre a magyar jogban (és általában minden jogrendszerben) sokkal szélesebb. E körben meghatározó a magáncélú többszörözés, amelynek szabálya szerint természetes személy magáncélra készíthet másolatot a műről, feltéve, hogy az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és a felhasználással érintett műhöz jogszerűen fért hozzá.⁵⁴ Ez a rendelkezés nem vonatkozik az építészeti műre, a műszaki létesítményre, a szoftverre és a számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisra, valamint a mű nyilvános előadásának kép- vagy hanghordozóra való rögzítésére – tehát ezeknél a műtípusoknál nem megengedett a magáncélú másolatkészítés sem.⁵⁵

Az SZJSZT 17/2006 szakértői véleménye értelmében a nemzetközi, a közösségi és a hazai szerzői jogi szabályozásból az következik, hogy a jogellenes magáncélú másolás nem megengedett sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján. Az eljáró tanács megjegyezte továbbá, hogy (i) a jogellenes forrásból történő magáncélú másolásra tekintettel nem indokolt a felhasznált kép- és hanghordozókra kivetett jogdíjigény csökkentése (főleg nem annak kizárása); (ii) a jogellenes forrásból való másolással megvaló-

⁵² A C201/13. sz., a Johan Deckmyn, a Vrijheidsfonds VZW kontra Helena Vandersteen, Christiane Vandersteen, Liliana Vandersteen, Isabelle Vandersteen, Rita Dupont, az Amoras II CVOH, a WPG Uitgevers België-ügyben 2014. szeptember 13-án hozott ítélet.

⁵³ SZJSZT-07/2019: Képregényfigura karakterelemeinek engedély nélküli felhasználása, Fővárosi Törvényszék 3.P.23.174/2018/26. Fővárosi Ítéletábra 8.Pf.20.424/2019/5; *Ujhelyi Dávid: A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése*. In *Medias Res*, 2022. 1. sz.: <https://media-tudomany.hu/2022/07/28/a-politikai-parodia-celjat-szolgalo-felhasznalások-szerzoi-jogi-megitelese/>; *Faludi Gábor: A paródia a szerzői jogban*. In: *Köhidi Ákos, Keserű Barna Arnold* (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovic Barnabás tiszteletére*. Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt., Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kara, Budapest, Győr, 2015, p. 94–120.

⁵⁴ Sztj. 35. § (1) bekezdés. L. ehhez a témához még különösen: *Mezei Péter: A fájlcsere-dilemma. A perek lassúak – az internet gyors*. HVG-Orac, Budapest, 2012.

⁵⁵ A magyar bíróságok több ügyben is kimondták, hogy szoftver esetében akár egy másolati példány készítése is megvalósíthat jogsértést, BH2003.101.; EBH2002.616.

sított jogsértés miatti kártérítési igény érvényesítése esetén figyelembe kell venni, hogy a felhasználó kép- és hanghordozókat milyen díjigény terhelte. Idekapcsolódik még a 36/2007/1. számú SZJSZT-döntés is, amely kimondta, hogy az előfizetői *set-top-box* egységen belül elhelyezett PVR alkalmazása esetén az előfizető által végzett műsorrögzítési tevékenység a hatályos Sztj. 35. § (1) bekezdése értelmében szabad felhasználásnak minősül, amennyiben az előfizető természetes személy, és a többszörözés egyébként megfelel a magáncélú másolás és a szabad felhasználás valamennyi követelményének. A network PVR alkalmazása esetén – tehát, ha a szolgáltató saját központi szerverén különít el minden előfizető számára egy-egy, a szolgáltató által meghatározott kapacitású tárterületet, amelyhez csak az adott előfizető, azonosítást követően férhet hozzá – a tárhelyen való műsorrögzítés nem minősülhet magáncélú másolásnak és így módon szabad felhasználásnak, ugyanis ebben az esetben a másolat elkészítésében a szolgáltató aktívan és folyamatosan közreműködik, és teljes mértékben irányítása alatt tartja a másolási folyamat elvégzéséhez szükséges komplex technikai-műszaki folyamatot.

Az Európai Bíróság a C-433/20. ügyben⁵⁶ kimondta, hogy többszörözésnek minősül a szerzői jogi védelem alatt álló művek biztonsági másolatainak magáncélú készítése egy olyan szerveren, amelyen a felhőalapú számítástechnikai szolgáltatás nyújtója tárhelyet bocsát a felhasználó rendelkezésére. Mindazonáltal nem sérti az uniós jogot az a tagállami szabályozás, amely a felhőalapú számítástechnikai tárhelyszolgáltatás nyújtóit nem kötelezi méltányos díjazás megfizetésére a szerzői jogi védelem alatt álló művek biztonsági másolatainak természetes személyek – e szolgáltatások felhasználói – általi, magáncélra, kereskedelmi célt közvetlenül vagy közvetve sem szolgáló, engedély nélküli készítése címén, amennyiben e szabályozás a jogosultak részére méltányos díjazás megfizetését írja elő.

Kulturális örökségvédelmi és oktatási intézmény is másolatot készíthet a műről szabadon, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és:

- tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges;
- nyilvános könyvtári ellátás vagy a dedikált terminálon való hozzáférhetővé tétel céljára készül;
- megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkéről belső intézményi célra készül;
- iskolai oktatás célját szolgáló felhasználáshoz szükséges.⁵⁷

A kulturálisörökség-védelmi és az oktatási intézmény definícióját maga az Sztj. adja meg.⁵⁸ A kulturálisörökség-védelmi intézmény az általa tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz előállított másolatot kutatóhely és más kulturálisörökség-védelmi intézmény részére, az iskolai oktatás célját szolgáló felhasználás céljára előállított másolatot oktatási

⁵⁶ C433/20. sz., az AustroMechana Gesellschaft zur Wahrnehmung mechanischmusikalischer Urheberrechte Gesellschaft mbH kontra Strato AG-ügyben 2022. március 24-én hozott ítélet.

⁵⁷ Sztj. 35. § (4) bekezdés.

⁵⁸ Sztj. 33/A. § (2) bekezdés.

intézmény részére jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgáló módon szabadon terjesztheti.

A kulturálisörökség-védelmi és az oktatási intézmények gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes (ún. dedikált) terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.⁵⁹ Az Sztj. végrehajtási rendelete lehetővé teszi a gyűjtemények zárt láncú összekapcsolását, azonban nem engedi meg a hálózaton keresztül a többszörözést.⁶⁰ A TU Darmstadt-ügyben az EUB rávilágított, hogy az ilyen módon történő hozzáférhetővé tétellel a magáncélú másolást csak akkor lehet összekapcsolni, ha a nemzeti jog biztosítja a többszörözés tekintetében a megfelelő díjazást a jogosultak számára.⁶¹ Vagyis ha az érintett terminálokról technológiailag lehetséges a magáncélú másolatok letöltése, akkor azokat szükséges lefedni az üreshordozó-díjjal. Ez a magyar jogi szabályozásban nem megoldott. Mindazonáltal ez számos könyvtár gyakorlatában megjelenik tevékenységként, amit szerencsés lenne megfelelő szabályozás alá terelni.

A művek egyes sajátos oktatási célokra is szabadon többszörözhetők. Könyvként kiadott mű egyes részei, valamint újság- és folyóiratcikkek az iskolai oktatás céljára egy-egy iskolai osztály létszámának megfelelő, illetve a köz-, a szak- és a felsőoktatási vizsgákhoz szükséges példányszámban többszörözhetők, az érintett tanulók, hallgatók részére terjeszthetők, és az oktatási intézmény biztonságos elektronikus hálózatán keresztül szemléltetés érdekében számukra lehívásra hozzáférhetővé tehetők.⁶² Ez a szabad felhasználás akkor nyújthat segítséget, ha az oktatáshoz egyébként rendelkezésre álló tankönyvek, szöveggyűjtemények nem tartalmazzák az adott forrást. A jogszerű többszörözés mennyiségét – legalábbis a papíralapú többszörözés esetén – a vizsgán részt venni szándékozók száma határozza meg.

A digitális technológia által szükségszerűen megkövetelt, de önálló gazdasági jelentőséggel nem bíró többszörözések szabad felhasználások, ha a mű járulékos vagy közbenső – a felhasználásra irányuló műszaki folyamat elválaszthatatlan és lényeges részét képező, önálló gazdasági jelentőség nélküli – időleges többszörözéseként valósulnak meg, ha ennek a többszörözésnek kizárólag az a célja, hogy lehetővé tegye az átvitelt harmadik személyek

⁵⁹ Sztj. 38. § (5) bekezdés.

⁶⁰ 117/2004. (IV. 28.) Korm. rendelet a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 38. §-ának (5) bekezdésében szabályozott szabad felhasználás esetében a nyilvánosság egyes tagjaihoz való közvetítés és a számukra történő hozzáférhetővé tétel módjának és feltételeinek meghatározásáról.

⁶¹ A C-117/13. sz., a Technische Universität Darmstadt és az Eugen Ulmer KG-ügyben 2014. szeptember 11-én hozott ítélet.

⁶² Sztj. 35. § (5) bekezdés.

között hálózaton, köztes szolgáltató által vagy a műnek a szerző által engedélyezett, illetve a törvény rendelkezései alapján megengedett felhasználását.⁶³

A belső intézményi célokra történő másolás, az iskolai célokra történő többszörözés, valamint az ideiglenes többszörözés szabad felhasználássá minősítése szintén olyan korlátozások, amelyek alapvetően a felhasználók kultúrához való hozzáféréseinek joga biztosításaként értelmezhetők. Ugyanakkor ezeknek a cselekményeknek a törvényben körülhatárolt feltételektől eltérő megvalósítása a szerző engedélyét igényli.

A CDSM-irányelv átültetésével két adatbányászati kivétel került be a szabad felhasználások körébe.⁶⁴ (Szöveg- és adatbányászatnak minősül minden olyan automatizált analitikai módszer, amely információk feltárása céljából digitális formában lévő szövegeket és adatokat elemez.) Az első szerint szabad felhasználás a műveken végzett szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözés, ha a felhasználással érintett műhöz jogszerűen fértek hozzá, a jogosult a szabad felhasználás ellen előzetesen, megfelelő módon – az elektronikus úton nyilvánosan hozzáférhetővé tett tartalom esetében géppel olvasható formában – nem tiltakozott, és a szöveg- és adatbányászathoz szükséges másolatok megőrzésére kizárólag a szöveg- és adatbányászat céljából szükséges ideig kerül sor. Ez a tág szabad felhasználás végső soron az ipari, üzleti adatbányászatot is lehetővé teszi. (E kivétel bevezetését a CDSM-irányelv nem írta elő kötelezően, de a magyar jogalkotó az átültetése mellett döntött.)

A második szerint szabad felhasználás a kutatóhelyek és a kulturálisörökség-védelmi intézmények által műveken tudományos kutatás céljából végzett szöveg- és adatbányászathoz szükséges többszörözés, feltéve, hogy a felhasználást végző személy az érintett műhöz jogszerűen fért hozzá, a szabad felhasználás keretében létrejött másolatok megfelelő biztonsági szinten vannak tárolva, és megőrzésükre tudományos kutatás céljából kerül sor. E kivétel bevezetését a CDSM-irányelv kötelezően előírta a tagállamok számára.⁶⁵

Mindkét esetben a létrejött többszörözött példányokat a felhasználásra jogosított személyek az érintett kutatási együttműködés keretei között vagy a tudományos mű szakmai értékelése céljából személyek egy zárt csoportja számára lehívásra hozzáférhetővé tehetik, feltéve, hogy ez a felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. A nyilvánossághoz közvetítés kizárólag az itt meghatározott célhoz szükséges mértékben és ideig állhat fenn.

A közönség tájékozódását szolgáló kivételek igen széles körben megengedettek a véleménynyilvánítás, valamint az információs szabadság minél jobb érvényesülése céljából. Nyilvánosan tartott előadások és más hasonló művek részletei, valamint politikai beszédek

⁶³ Sztj. 35. § (6) bekezdés. C-5/08. sz., az Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening-ügyben 2009. július 16-án hozott ítélet (Infopaq I.) és C-302/10. Infopaq International A/S kontra Danske Dagblades Forening-ügyben 2012. január 17-én hozott ítélet (Infopaq II.).

⁶⁴ Sztj. 35/A. §.

⁶⁵ 3. cikk.

tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók.⁶⁶ E kivétel valamennyi felhasználási módra vonatkozik, figyelemmel arra, hogy a szabályozás nem korlátozza be ezeket. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak ez lehetetlennek nem bizonyul. Az említett művek gyűjteményes kiadásához azonban a szerző engedélye szükséges, mivel az már túlmutat a fent említett szabadságjogok elsőbbségén.

Napi eseményekhez kapcsolódó, időszerű gazdasági vagy politikai témákról megjelentett cikkek vagy e témákról sugárzott művek a sajtóban szabadon többszörözhető, nyilvánossághoz közvetíthető – ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is –, feltéve, hogy a szerző nem tett az ilyen felhasználást megtiltó nyilatkozatot. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni. Ha azonban a szerző tiltó nyilatkozatot tesz, akkor attól kezdve a sajtótermék csak a jogosult kifejezett engedélyével szemlélhető.⁶⁷ A 2004-ben bevezetett, felhasználást megtiltó nyilatkozat lehetővé teszi a sajtótermékek jogosultjai számára, hogy döntsenek arról, engedik-e szemlélzni a sajtóterméket, vagy azt teljesen kizárják, esetleg a szabad felhasználás megtiltása mellett konkrét felhasználóknak, a velük kötött szerződés keretei között teszik ezt lehetővé.

Az audiovizuális médiaszolgáltatásban bármely képzőművészeti, fotóművészeti, építészet, iparművészeti vagy ipari tervezőművészeti alkotás díszletként szabadon felhasználható. Ilyen felhasználás esetén a szerző nevének feltüntetése sem kötelező. A kifejezetten díszlet és jelmez céljára készült műveknek a televíziós műsorszolgáltatásban való felhasználásához a szerző engedélye és nevének feltüntetése szükséges, hiszen ezek esetében ez a felhasználás a mű jellemző felhasználásának minősül.⁶⁸ A díszlet felhasználásának szabadsága nem vonatkozik tehát például a színházi előadásokra, de a filmekben való felhasználásra sem: e körben a felhasználás engedélyhez kötött.

Egyes művek az időszerű, napi eseményekről való tájékoztatás céljára – a cél által indokolt terjedelemben – szabadon felhasználhatók. Ilyen felhasználás esetén a forrást – a szerző nevével együtt – fel kell tüntetni, hacsak az lehetetlennek nem bizonyul.⁶⁹ Abban az esetben azonban, ha a művel kapcsolatban a közzététel az időmúlás miatt elveszti a napi eseményekről való aktuális tájékoztatás jellegét, szükséges gondoskodni arról, hogy a felhasználás szűnjön meg.

Az Sztj. a nyilvános előadás engedélyezésére vonatkozó kizárólagos jog alól is biztosít kivételeket. Öt esetben ezt a szabad felhasználás kedvezményezettjei a következő feltételekkel végezhetik:

⁶⁶ Sztj. 36. § (1) bekezdés.

⁶⁷ Sztj. 36. § (2) bekezdés. SZJSZT-11/2007: Cikkek szerzői jogi védelme.

⁶⁸ Sztj. 36. § (3) bekezdés.

⁶⁹ Sztj. 37. §.

- színpadi mű esetében műkedvelő művészeti csoportok előadásán, kiadott szöveg vagy jogosan használt kézirat alapján, feltéve, hogy ez nem ütközik nemzetközi szerződésbe;
- iskolai oktatás céljára és iskolai ünnepélyeken;
- szociális és időskori gondozás keretében;
- vallási közösségek vallásos szertartásain és vallásos ünnepségein;
- magánhasználatra, valamint alkalmoszerűen tartott zártkörű összejövetelen (a törvény nem definiálja a zártkörűséget, de kimondja, hogy – többek között – ilyen a gazdálkodó szervezetek, továbbá a gazdálkodó szervezetnek nem minősülő jogi személyek által kizárólag tagjaik, tisztségviselőik, munkavállalóik részére rendezett összejövetel is).

Egy esetben viszont részesülhetnek díjazásban a közreműködők: a nemzeti ünnepeken tartott ünnepségeken. E felhasználás ilyen módon lényegében egy díjazáshoz kötött felhasználás, mivel értelemszerűen minden szerzői és szomszédos jogi jogosult közreműködőnek számít, függetlenül attól, hogy a színpadon személyében megjelenik-e vagy sem.⁷⁰

A terjesztési jog körében szabályozott nyilvános haszonkölcsönzési jog (és a hozzá kapcsolt díjigény) alól jelent kivételt, hogy az országos szakkönyvtárak a mű egyes példányait szabadon haszonkölcsönbe adhatják.⁷¹ Ez alól kivételt képez a szoftver és a számítástechnikai eszközökkel működtetett adatbázis, mivel ezek nyilvános haszonkölcsönzése a jogosult engedélyével lehetséges csak (ezt a jogukat a jogosultak pedig inkább tiltó, mint megengedő tartalommal gyakorolják). Az országos szakkönyvtárak egyébként igen szűk körét a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 3. melléklete határozza meg.

Az Sztj.-be nemrég, a magyarországi rendkívül gazdag, ám nem igazán jó állapotban lévő építészeti örökséggel kapcsolatban felmerülő aktuális felújítási, építési tevékenységek (jellemzően a felújítás és a helyreállítás) szerzői jogi megsegítésére bevezetett új szabad felhasználás kifejezetten az építészeti alkotások tekintetében biztosítja, hogy valamely épület helyreállítása céljából építészeti alkotás vagy annak terve, továbbá az építészeti alkotás rajza és az azt tartalmazó mű a szerző hozzájárulása és díjazás nélkül többszörözhető és a nyilvánosság számára lehívásra hozzáférhetővé tehető.⁷² Helyreállítás az újjáépítés, valamint az építészeti alkotás rendeltetészerű és biztonságos használatra alkalmassá tétele érdekében végzett felújítási tevékenység az építmény, építményrész eredeti építészeti kialakításának megtartása mellett.⁷³

⁷⁰ A szabályozás kritikáját l. Gyenge Anikó: Első oldal. Infokommunikáció és Jog, 2019. június: <https://infojog.hu/portfolio-item/72-szam-2019-junius/>.

⁷¹ A könyvtári kölcsönzések szabadsága mellett l. Bodó Balázs, Gyenge Anikó: A könyvtári kölcsönzések után fizetendő jogdíj közgazdasági szempontú elemzése: www.ingyeneded.hu.

⁷² Sztj. 68. § (3) bekezdés.

⁷³ Részletesebben: Grad-Gyenge Anikó: Szerzői jogi útmutató az építészeti gyakorlat számára. MMA-MMKI, 2021, p. 66–67.

Az Sztj. 41. § (1)–(1g) bekezdései tág (a konkrét felhasználási mód megjelölése nélküli, tehát minden felhasználási módra vonatkozó) szabad felhasználást biztosítanak a fogyatékos személyek számára is annak érdekében, hogy a fogyatékoságuk ne akadályozza őket a műélvezetben.⁷⁴ Ilyen felhasználás lehet jellemzően: *a*) a mű hozzáférhető formátumú példányának az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személy kizárólagos használatára történő előállítására akár a kedvezményezett személy, akár valamely, az ilyen személy nevében eljáró személy vagy jogosított szervezet által, feltéve, hogy a hozzáférhető formátumú példány alapjául szolgáló műhöz a hozzáférhető formátumú példány előállítója jogszerűen jutott hozzá; *b*) a jogosított szervezet által az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személyek vagy más jogosított szervezetek számára hozzáférhető formátumú példányok terjesztése és nyilvánosságához közvetítése, ideértve az oly módon történő hozzáférhetővé tételt is, amikor a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választják meg.

Ez a szabad felhasználás sem lehet üzletszerű tevékenység, és kizárólag a fogyatékosággal összefüggő igények kielégítését szolgálhatja, valamint nem haladhatja meg az e cél által megkívánt mértéket.⁷⁵ Tehát bármennyire is könnyebben hozzáférhető például egy irodalmi mű hangoskönyv formátumban a vakok számára, a hangoskönyv készítése általában nem esik szabad felhasználás alá, csak igen szigorú megszorítások mellett. Ez a szabad felhasználás jelentős mértékben átalakult a WIPO-nak a vak, a látáskárosult és az olvasási képességükben akadályozott személyeknek a kiadott szerzői művekhez való könnyebb hozzáféréséről szóló Marrakesh-i Szerződésének implementálása során. Ilyen új szabály, hogy a Magyarországon letelepedett jogosított szervezet a lehívásra hozzáférhetővé tételt az EU bármely tagállamában letelepedett jogosított szervezet vagy az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személy számára szabadon végezheti. De ennek a fordítottja is lehetséges: a Magyarországon letelepedett jogosított szervezet és az olvasási képességet érintő fogyatékosággal élő kedvezményezett személy a hozzáférhető formátumú példányt az EU más tagállamában letelepedett jogosított szervezettől szabadon megszerezheti.⁷⁶ A bármely EU-tagállam és harmadik országok közti cserére az EU vonatkozó rendeletében foglalt, Magyarországon közvetlenül hatályosuló szabályok irányadók.⁷⁷

⁷⁴ L. Munkácsi Péter: Marrakesh miracle avagy Marokkótól Lillafüredig egyenesen? Konferencia-előadás, Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület, 2018. november 23. Lillafüred.

⁷⁵ Grad-Gyenge Anikó: Szabad felhasználások a látáskárosultak művekhez való jobb hozzáférése érdekében. In: *Pogácsás Anett* (szerk.): *Querendo et creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapjára.* Szent István Társulat, Budapest, 2014, p. 219–242.

⁷⁶ Részletesebben: *Boytha György, Grad-Gyenge Anikó: A hatályos szerzői és szomszédos jogi sokoldalú szakegyezmények.* In: *Gyertyánfy Péter* (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez.* Wolters Kluwer, 2020, p. 69–80.

⁷⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 2017/1563 rendelete (2017. szeptember 13.) a szerzői és szomszédos jogi védelemben részesülő egyes művek és más teljesítmények hozzáférhető formátumú példányainak a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek érdekét szolgáló, határokon átnyúló, az Unió és harmadik országok közötti cseréjéről.

Szabad felhasználás segíti a bírósági, továbbá a közigazgatási vagy más hatósági eljárásban való felhasználást akkor, ha a művet bizonyítás céljára, a célnak megfelelő módon és mértékben használják fel.⁷⁸ A bizonyítási eljárások legpontosabb módon való lefolytatásának közérdeke indokolja azt, hogy ilyen esetekben a szerző ne tudja korlátozni a mű hozzáférhetőségét. Ez kiegészíti azt az Sztj. hatályára vonatkozó rendelkezést, amely szerint a bírósági vagy hatósági határozatok, a hatósági vagy más hivatalos közlemények és az ügyiratok és más hasonló rendelkezések nem védettek. Tehát ha a mű ilyen irattá minősül, az egyáltalán nem védett, ha pedig a mű nem minősül az eljárás iratának, de bizonyítás céljára felhasználják (akár tárgyi bizonyítékként, akár más bizonyítási eszközként), az szabad felhasználásnak minősül – az eljárás szempontjából azonos módon, vagyis nem kell a szerző engedélyét kérni hozzá.

Végül az Országgyűlés törvényhozási feladata, valamint az ezzel összefüggő országgyűlési képviselői feladatkörhöz tartozó tevékenységek ellátása céljából a mű e célnak megfelelő módon és mértékben szabadon felhasználható, ha a felhasználás a jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. E szabad felhasználás 2014 tavaszán került be az Sztj.-be,⁷⁹ a nemzetközi és az uniós normákkal összefüggő értelmezése még várat magára, de tág megfogalmazása miatt mindenképp indokolt tisztázni, hogy a kedvezményezettje vajon maga az Országgyűlés vagy az egyes képviselők, továbbá hogy hol van a határa a felhasználásnak, azaz mely esetekben történik meg a feladatkörhöz tartozó tevékenység ellátása, és mikor terjed túl ezen a felhasználás. A törvényhez fűzött indokolás maga is utal arra, hogy a 2001/29/EK irányelv 5. cikk (3) bekezdés e) pontjában rögzített szabály, amely az ilyen rendelkezések bevezetését lehetővé teszi, „az itt biztosított lehetőség csupán a parlamenti eljárásokra utal, nem pedig az azokkal összefüggő, tágran megállapított szakmai munkára és a képviselők valamennyi feladatkörére”.

5. AZ ÁRVAMŰ-FELHASZNÁLÁSOK KÖRÉBEN ENGEDETT SZABAD FELHASZNÁLÁS

Az Sztj. az árva művek tekintetében a IV/A. fejezetben külön szabályozott, kettős rezsimit alkalmaz: egyes felhasználások az SZTNH-nál szerzhető hatósági engedély alapján kerülnek jogosításra, mások pedig szabad felhasználás alá esnek.⁸⁰ Mindkét rezsím alá tartozó

⁷⁸ Sztj. 41. § (2) bekezdés.

⁷⁹ 2014. évi XIV. törvény az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról 84. §.

⁸⁰ *Grad-Gyenge Anikó*: Elárvult jog nevelőszülőt keres. *Magyar Jog*, 56. évf. 3. sz. 2009. április, p. 160–172; *Grad-Gyenge Anikó*: Magyar árvák valahol Európában. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 7. (117.) évf. 6. sz., 2012. december, p. 28–50; *Grad-Gyenge Anikó*: Újra az árva művekről. *Infokommunikáció és Jog*, 8. évf. 45. sz., 2011, p. 119–124; *Legeza Dénes*: Segítsük az árvákat. *Útmutató az árva művek egyes felhasználásaihoz. Iparjogvédelmi és Szerzői jogi Szemle*, 7. (117.) évf. 5. sz., 2012. október, p. 23–58; *Tarr Péter*: Árva művek a szerzői jogban. *Ügyvédek Lapja*, 48. évf., 6. sz., 2009, p. 28–30; *Mezei Péter*: The New Orphan Works Regulation of Hungary. *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 2014. 8. sz., p. 940–952: <https://ssrn.com/abstract=2443701> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2443701>.

felhasználások tekintetében azonos módon kerül megállapításra, hogy mi minősül árva műnek, továbbá az is, hogy ezt milyen módon kell megállapítani és adminisztrálni. Ezek a szabályok szubszidiárius módon alkalmazandók: csak akkor jönnek számításba, ha a felhasználási engedély más úton (szerzői jogosítással, közös jogkezelés útján vagy más szabad felhasználás igénybevételével) nem szerezhető meg.

Az árva művé minősítés alapvető feltétele, hogy a leendő felhasználó vagy a szabad felhasználás kedvezményezettje által az ismeretlen helyen tartózkodó vagy ismeretlen jogosult felkutatására az adott helyzetben általában elvárható gondossággal, jóhiszeműen elvégzett jogosultkutatás nem vezetett eredményre, vagyis a felhasználó eleget tett a gondos keresés követelményének. A polgári jog itt alkalmazott általános felróhatósági klauzúljája igen rugalmas szabály, tartalma esetről esetre tölthető ki. Ha az árva műnek tekintett mű vagy teljesítmény jogosultja vagy az ő tartózkodási helye ismertté válik, a saját jogai tekintetében bármikor megszüntetheti a mű vagy teljesítmény árvamű-jogállását, és a további felhasználást illetően gyakorolhatja jogait, azaz helyreáll a szerzői jog gyakorlásának rendje.

A szabad felhasználás kedvezményezettjei a kulturálisörökség-védelmi és az oktatási intézmények, valamint a közszolgálati médiaszolgáltató rádió- és televízió-szervezetek gyűjteményei vagy archívumai, még hozzá azért, mert ezek stratégiai szerepet játszanak a kultúra megőrzésében. A szabad felhasználás hatálya alá a szöveges művek tartoznak, valamint a mozi-, az audiovizuális, valamint az audioalkotások. A törvény ugyan „hangfelvételekről” ír, mivel az egész szakasz az árva művekről szól, ez alatt nyilván a hangfelvételen rögzített audioalkotásokat is kell érteni. Végül idetartoznak a közszolgálati médiaszolgáltató rádió- vagy televíziószervezet által 2002. december 31-ig előállított és az archívumában található hangfelvételek, filmalkotások és más audiovizuális művek.

Az intézmények alapvetően két felhasználási módon hasznosíthatják az árvának minősülő műveket: nyilvánossághoz közvetítéssel vagy többszörözéssel – ez utóbbi esetben csak digitalizáció, hozzáférhetővé tétel, indexálás, katalogizálás, megőrzés vagy felújítás céljára. A szabad felhasználás a gyűjtemény intézményi állományának részét képező művekre és teljesítményekre terjed ki. Ide értelemszerűen azok tartoznak, amelyek a gyűjtőkörnek megfelelően kerülnek a gyűjtemény intézményi állományába, de nem képezik részét azok az alkotások és teljesítmények, amelyek csak ideiglenesen találhatók meg ott. A művek és más teljesítmények továbbá csak közérdekű feladat teljesítésére használhatók fel. A kedvezményezett intézmény felhasználhatja a művet vagy teljesítményt bevételsszerzésre, de a bevételét kizárólag az ilyen felhasználások megvalósításával felmerülő költségei fedezésére fordíthatja, vagyis nem finanszírozhat belőle más tevékenységet. E költségek körébe tartozhatnak a jogosultaknak járó jogdíjak is.

A kedvezményezett intézmény sem végezhet szabad felhasználást gondos keresés lefolytatása nélkül. Erről nyilvántartást kell vezetnie, továbbá az SZTNH felé elektronikus úton adatot kell szolgáltatnia, amit az továbbít az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalának (European Union Intellectual Property Office, EUIPO) az általa vezetett, nyilvánosan hoz-

záférhető egységes online nyilvántartásban történő rögzítés céljából, ami egyébként a felhasználás megkezdésének (jogszerűségének) feltétele. Az Sztj. bevezette az árvamű-irányelv 4. cikkében rögzített kölcsönös elismerési elvet. Ennek értelmében az irányelv rendelkezéseivel összhangban bármely EGT-tagállamban árva műnek tekintett mű vagy hangfelvétel Magyarországon is annak tekintendő, amiből következően a kedvezményezett intézmény jogosultkutatás nélkül szabadon felhasználhatja, feltéve, hogy az saját gyűjteménye vagy archívuma részét képezi.

6. A KERESKEDELMI FORGALOMBAN NEM KAPHATÓ MŰVEKRE VONATKOZÓ SZABAD FELHASZNÁLÁS ÉS AZOK JOGKEZELÉS ÚTJÁN VALÓ ENGEDÉLYEZÉSE

A CDSM-irányelv átültetése nyomán az Sztj. önálló szabályozási rezsimet alakított ki a kereskedelmi forgalomban nem kapható művek és más teljesítmények egyes felhasználásainak lehetővé tétele érdekében.⁸¹ Az a mű vagy más, védelem alatt álló teljesítmény minősül kereskedelmi forgalomban nem kaphatónak, amelyről a kereskedelmi forgalomban léteire vonatkozóan az adott helyzetben általában elvárható gondossággal végzett vizsgálat alapján vélelmezhető, hogy a szokásos kereskedelmi csatornákon keresztül a nyilvánosság számára nem hozzáférhető. A mű vagy szomszédos jogi védelem alatt álló teljesítmény nem tekinthető kereskedelmi forgalomban nem elérhetőnek, ha a mű vagy a szomszédos jogi védelem alatt álló teljesítmény egyéb változata – ide nem értve a mű átdolgozását – a kereskedelmi forgalomban hozzáférhető.

A szerzők és a szomszédos jogi jogosultak képviselőiben a kulturálisörökség-védelmi intézmények gyűjteményének állandó részét képező, kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű nem kereskedelmi célú többszörözésének, terjesztésének és nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére és az ennek fejében fizetendő díj mértékére vonatkozóan közös jogkezelő szervezet köt szerződést a kulturálisörökség-védelmi intézménnyel, kivéve ha a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult tiltakozó nyilatkozatot tett.

Nem szükséges a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult engedélye a kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű többszörözéséhez és nyilvánossághoz közvetítéséhez, továbbá a szoftver átdolgozásához és terjesztéséhez, amennyiben a felhasználás kulturálisörökség-védelmi intézmények által a gyűjteményének állandó részét képező, kereskedelmi forgalomban nem elérhető mű elérhetővé tételét célozza, feltéve, hogy a felhasználás során a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult neve – ha ez lehetséges – feltüntetésre kerül, a nyilvánossághoz közvetítés nem kereskedelmi céllal fenntartott honlapon valósul meg, és a felhasználni

⁸¹ *Legeza Dénes*: A kereskedelmi forgalomban nem elérhető szerzői művek szabályozásának fejlődése – Mária Teréziától a DSM irányelvig. In *Görög Márta, Mezei Péter* (szerk.): *Innovatív társadalom – innovatív szellemi tulajdonvédelem*. Iurisperitus, Szeged, 2020, p. 24–42.

kívánt műtípus tekintetében a kizárólagos jog gyakorlására reprezentatív közös jogkezelő szervezet nem rendelkezik az érintett jogok gyakorlására vonatkozó engedéllyel és hatályos díjszabással. A felhasználás ellen a szerző vagy a szomszédos jogi jogosult bármikor – akár a felhasználás megkezdését követően is – tiltakozhat. A felhasználást a tiltakozást követően észszerű időn belül be kell fejezni. A szabad felhasználást a kulturálisörökség-védelmi intézmény székhelye szerinti tagállamban történő felhasználásnak kell tekinteni.